

Л.І. Шологон

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті аналізується зміст періодичних видань товариства «Просвіта», що видавалися впродовж 70-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. Вони дозволяють прослідкувати за найважливішими аспектами організаційної та видавничої праці товариства, створенням бібліотек та читалень «Просвіти». Також періодика товариства є цінним джерелом для дослідження національно-культурного руху українців Галичини зазначеного часового проміжку, оскільки на її сторінках висвітлювалася діяльність українських культурно-освітніх організацій, публікувалися поетичні та художні твори відомих літераторів, статті з нагоди ювілеїв визначних осіб тощо.

Періодичні видання українських товариств у Галичині мають важливе значення для дослідження національно-культурного руху краю другої половини ХІХ – початку ХХ ст., оскільки видавалися для того, щоб проінформувати про найважливіші напрямки діяльності громадських організацій, об'єднати навколо своїх ідей якомога більше небайдужих людей, сприяти підвищенню національної самосвідомості українців Галичини. Серед преси українських товариств національно-просвітнього спрямування на особливу увагу заслуговують періодичні видання «Просвіти».

Обрана тема не залишилася поза увагою науковців. Вона зацікавила дослідників кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., зокрема І. Белея [1], М. Лозинського [2], В. Гнатюка [3], Софію Русову [4], К. Левицького [5] тощо, які опублікували публіцистичні та науково-популярні розвідки, де серед іншого не оминули увагою і видавничу діяльність «Просвіти». Проте узагальнюючі праці цього часу мали, як правило, інформативний характер, були написані на вузькій джерельній базі, обмеженими методологічними засобами. У 40 – 80-х рр. ХХ ст. діяльність українських культурно-освітніх товариств Галичини зазначеного часового проміжку не попала в поле зору радянських дослідників, а тому ґрунтовних праць, які б розкривали їхню роботу, написано не було. Натомість ряд цікавих розвідок присвячених діяльності «Просвіти» опублікували в цей час українські дослідники за кордоном [6]. Проте неабиякий внесок у дослідження зазначеної проблеми зробили сучасні науковці А. Алексієвець, І. Зуляк [7], М. Романюк, М. Галушко [8], Б. Савчук [9] та інші. Однак комплексного розв'язання вона ще не отримала в українській історіографії.

Метою даної статті є аналіз змісту періодичних видань, які видавало товариство «Просвіта» в Галичині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., щоб з'ясувати як на їхніх сторінках висвітлювався національно-культурний рух українців краю зазначеного часового проміжку.

На відміну від періодики «Галицько-руської матиці», що мала переважно науковий характер, часописи «Просвіти» були розраховані на масового читача. Перше видання товариства «Письмо з “Просвіти”» побачило світ 1 жовтня 1877 р. Редакція часопису у вступній статті не лише переконливо доводила необхідність нової просвітньої газети для народу, ознайомила читачів з тематикою видання, але й задекларувала свою незаангажованість, зазначивши таке: «Товариство “Просвіта” має повну надію, що за посередством письма свого, уникаючи старанно всякої справи політичної, згромадить всі старші і молодші сили руської інтелігенції в одном великом народном таборі» [10]. Варто зазначити, що редактори дотримали своїх обіцянок, і на сторінках часопису публікували

переважно статті повчального характеру для простого народу. Тут було вміщено чимало порад про те, як дбати про своє здоров'я, правильно виховувати дітей, належним чином вести господарство, якими кредитами варто скористатися, а яких не треба брати.

Інформація читачів про громадсько-економічне та культурно-освітнє життя в різних містах і селах Галичини містилася в рубриці «Письма з різних сторін». Тут чимало відомостей про освітнє життя краю, проблеми українського шкільництва, зокрема ополячення дітей у школах Галичини.

У рубриці «Новинки» «Письмо з “Просвіти”» публікувало цікаві інформаційні повідомлення про національний рух Галичини, зокрема використання української мови у роботі різних державних установ, проведення літературно-музичних вечорів з нагоди ювілеїв видатних діячів тощо. Чимало відомостей про громадське та культурне життя в містечках та селах краю редакція отримала завдяки своїм читачам. Найзмістовніші з них публікувалися у рубриці «Переписка редакції» [8, с. 336].

Безперечно, діяльність товариства «Просвіта» не могла залишитися поза увагою редакції. У номері другому за 1877 р. було подано коротку історію просвітньої організації, в інших – час від часу публікувалися роздуми про найважливіші напрямки роботи товариства в краї та шляхи покращення його діяльності. У рубриці «Справи товариства “Просвіта”» було чимало детальної інформації про організаційні аспекти її праці, зокрема про проведення загальних зборів, роботу філій; публікувалися списки членів товариства та повідомлення для тих, хто бажав вступити до нього [11]. Редакція також повідомляла про художні твори, популярні книжечки, молитвеники, видані “Просвітою”, які могли придбати всі охочі. Не оминула своєю увагою й діяльність інших громадських товариств краю.

Незважаючи на свою змістовність, варто зазначити, що часопис виходив етимологічним правописом, опубліковані в ньому статті потребували значно кращого редагування, а поліграфічний рівень видання був дуже низьким. Останнє (7-е) число щомісячника вийшло 1 липня 1879 р.

Таким чином «Письмо з “Просвіти”» не тільки зробило вагомий внесок у справу підвищення освітнього рівня українців краю, регулярно інформувало про діяльність «Просвіти», але й започаткувало розвиток просвітнянської преси в Галичині.

1893 р. товариство відновило видання щомісячника для просвіти народу під назвою «Читальня». Упродовж 1894 – 1896 рр. він виходив два рази на місяць. У редакційній статті «Слово від Видавництва», опублікованій у першому номері часопису зазначалося, що він ставить перед собою завдання поширювати просвіту серед народу та сприяти підвищенню національної самосвідомості українців [12].

Кожне число «Читальні» за перші два роки видання розпочиналося публікацією з Євангелія з короткими поясненнями або інформацією про релігійні свята. Загалом часопис друкувався етимологічним правописом, а тексти Святого писма наводилися кирилицею. Окрім цього тут публікували історичні оповідання М. Костомарова, поетичні твори Т. Шевченка, М. Шашкевича, І. Котляревського, повісті та оповідання Г. Квітки-Основ'яненка, Б. Грінченка, М. Гоголя тощо. Проте чи не найбільше статей було присвячено порадам, як правильно вести господарство, вирощувати городину, доглядати за худобою, вберегтися від небезпечних захворювань, вести здоровий спосіб життя [13].

Чимало цікавої інформації було вміщено в рубриках «Порадник господарський» (матеріали господарсько-економічного і промислово-торговельного характеру), «Що нового в світі чувати?», «Новини і всячина» (повідомлення про події суспільно-політичного, соціально-економічного і культурно-просвітнього життя краю в державі та за кордоном), «Сойм краєвий» (розвідки про роботу галицького крайового сейму), «Вісті просвітні» (відомості про відкриття нових читалень “Просвіти”, організаційні матеріали для їхньої діяльності, повідомлення про роботу керівних органів товариства у Львові, його філій у містах і селах Галичини, проведення загальних зібрань тощо). Також у «Читальні» публікувалися дотепні історії у рубриці «Сміх і правда», «Загадки» та інше.

У грудні 1896 р. редакція повідомила, що часопис надалі не буде виходити у світ, а замість «Читальні» та газети «Батьківщина» видаватимуть громадсько-політичне видання «Свобода», яке відстоювало народовську ідеологію [14].

1907 р. «Просвіта» започаткувала новий щомісячник, із вже відомою назвою – «Письмо з “Просвіти”». Він виходив до початку Першої світової війни [15, с. 291]. Варто зазначити, що «Письмо з “Просвіти”» – це цікаве періодичне видання для простого народу. Воно було гарно ілюстрованим, мова його публікацій – легкою й дохідливою. У місячних випусках часопису друкувалися різні пізнавальні статті з історії України, цікаві художні твори (оповідання, вірші, легенди) та розповіді про видатних українських діячів, письменників, учених. З поетичних творів тут опублікували поеми Т. Шевченка, Ю. Федьковича, віршовані легенди Б. Грінченка, вірші М. Шашкевича, С. Руданського, К. Малицької тощо. Окремі випуски «Письма з “Просвіти”» за 1907 – 1908 рр. були присвячені М. Шашкевичу, М. Устияновичу, Ю. Федьковичу, Маркові Вовчку [16].

Безперечно, редакція щомісячника робила чимало, аби розширити світогляд своїх читачів. Зокрема, у рубриці «Всячина», в першому номері часопису, з’явилися повідомлення про словацькі просвітні товариства, американські бібліотеки, використання української мови у навчальних закладах Галичини, ціну ліків для хворих тощо. Проте найважливішим завданням «Письма з “Просвіти”», на наш погляд, було інформувати про різні аспекти діяльності «Просвіти» в краї, акцентувати увагу на найважливіших напрямках роботи філій, читалень, скеровувати в належному руслі працю своїх місцевих осередків.

Про це свідчить змістовне наповнення іншої рубрики часопису «Вісті з “Просвіти”», де було багато цікавої інформації про діяльність читалень, роботу керівних органів товариства зі своїми філіями задля створення розгалуженої мережі українських читалень в Галичині, придбання для них необхідних приміщень, книг; чимало також написали про роботу просвітньо-організаційної, видавничої, артистичної, господарсько-промислової та інших комісій, драматичного гуртка тощо. Варто зазначити, що редакція намагалася не переобтяжувати читача детальними відомостями про роботу товариства. Тому в рубриці «Вісті з “Просвіти”» повідомлення про діяльність Головного віділу (проводу) були коротенькими, натомість немало місця відводилося для розвідок про роботу філій та читалень просвітньої організації. Уже в другому номері часопису за 1907 р. редакція звернулася з проханням до читачів надсилати якнайдетальніші звіти про діяльність читалень та їхні фото, які згодом публікувала на сторінках «Письма з “Просвіти”» [17].

Незважаючи на змістовність, належне редагування та поліграфічний рівень, часопис не користувався особливою популярністю у читача. До 1909 р. його видання було збитковим, оскільки члени «Просвіти» вважали за краще для себе читати громадсько-політичну періодику, де було чимало інформації про політичні події в краї та державі. Тому провід товариства прийняв рішення зробити місячник «Письмо з “Просвіти”» свої офіційним друкованим органом і зобов’язати філії та читальні передплачувати його.

У «Запросинах до передплати та співробітництва» у першому номері часопису за 1909 р. зазначалося: «Щоби приневолити наші філії і читальні до передплачування “Письма з “Просвіти”» будемо відтепер містити у “Письмі з “Просвіти”» відповіді на питання Відділів філій і читалень, а навіть на письма поодиноких членів, оскільки ті будуть мати значення загальніше» [18]. Таким чином, провід товариства намагався якнайоперативніше реагувати на пропозиції своїх осередків на місцях, а редакція сподівалася, з одного боку, підтримувати найтісніший зв’язок з читачем, а з іншого – заощадити кошти (поштові витрати) на листуванні із своїми дописувачами.

Суттєво змінюється тематика публікацій часопису в 1910 р. З цього року в «Письмі з “Просвіти”» зникає літературна частина, друкується значно менше наукових та популярних розвідок. Проте з’являється дуже багато різнопланової інформації про діяльність товариства. Зокрема, публікувалися об’ємні протоколи загальних зібрань, величезні списки жертводавців «Просвіти», звіти про роботу окремих філій та читалень.

Редакція «Письма з «Просвіти»» та провід товариства за допомогою свого друкованого органу не лише інформували читачів про діяльність товариства, але й намагалися скеровувати роботу своїх осередків на місцях. Постійними були в газеті рекомендації, до прикладу: «Що повинні зробити Виділи Читалень «Просвіти» в місяці маю», «Як правильно проводити загальні збори читалень «Просвіти», про документацію, яку треба надіслати до Головного відділу філії товариства, нагадування про важливі історичні дати та видатних осіб, яких варто вшанувати. Особливо багато уваги приділялося відзначенню сорокових роковин з дня створення «Просвіти» та столітнього ювілею від дня народження Т. Шевченка [19], [20].

З публікацій часопису можна отримати інформацію про пріоритетні напрямки просвітньої діяльності товариства – боротьбу з неписьменністю та створення розгалуженої мережі бібліотек у містечках та селах Галичини [21-23]. У контексті вищевказаного на особливу увагу заслуговують стаття О. Назарука «Що повинно бути найважливішим завданням просвітніх організацій?», «Відозва Головного Відділу Товариства «Просвіта» у Львові до сільських читалень в справі заводження науки читання і писання, т.зв. курсів для неграмотних при читальнях «Просвіти», «Інструкція для читалень «Просвіти» в справі поборювання неграмотности», «Інструкція для люстраторів читалень «Просвіти»». Остання була складена І. Крип'якевичем і містила рекомендації як проводити анкетування, щоб зібрати повну і об'єктивну інформацію про діяльність читалень товариства [24-26].

На сторінках «Письма з «Просвіти»» також знаходимо розвідки про просвітню роботу інших громадських товариств, зокрема «Товариства вакаційних осель», «Руської захорони», «Жіночої громади», Товариства імені Качковського; діяльність польських національно-культурних організацій у Галичині тощо [27-29]. Вміщено тут чимало фотографій, зокрема бібліотек та читалень «Просвіти» у Львові та в містечках і селах краю.

Таким чином, варто зазначити, що товариство «Просвіта» неабияку увагу приділяло виходу у світ власних періодичних видань. Найінформативнішим з них було «Письмо з «Просвіти»», що виходило у світ впродовж 1907 – 1914 рр. і стало офіційним друкованим органом товариства. Проте «Просвіти» не вдалося домогтися безперервності у виданні своєї періодики, тому вона не дозволяє досліднику прослідкувати за його діяльністю впродовж всього зазначеного часового проміжку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей І. Двадцять і п'ять лет історії Товариства «Просвіта» / Іван Белей. – Львів, 1894. – 68 с.
2. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині / Лозинський М. – Львів : Накладом В. Бачинського, 1909. – 96 с.
3. Гнатюк В. Національне відродження Австро-Угорських українців (1772 – 1880 рр.) / В.Гнатюк. – Відень : Союз визволення України, 1916. – 65 с.
4. Русова С.Ф. Культурно-просветительные украинские организации в Галиции / С.Ф. Руссова // Украинская жизнь. – 1915. – № 2. – С. 32-43.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 рр.: на підставі споминів / Левицький К. – Львів : З друкарні оо. Василіян у Жовкві, 1926. – 736 с.
6. Дорошенко В. «Просвіта», її заснування і праця. Короткий історичний нарис / Дорошенко В. – Філадельфія, 1959. – 102 с.
7. Алексієвець М.М. Діяльність «Просвіти» у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (1868 – 1914 рр.) / Алексієвець М., Зуляк І. – Тернопіль, 1999. – 184 с.
8. Романюк М. Українські часописи Львова (1848 – 1939) / Романюк М., Галушко М. – Львів : Світ, 2001. – Т. 1. 1848 – 1900. – 741 с.
9. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.) / Савчук Б. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 138 с.
10. Въ имя Боже! // Письмо з «Просвіти». – 1887. – 1 жовтня.
11. Справи товариства «Просвіта» // Письмо з «Просвіти». – 1888. – 1 січня.
12. Ярембицький І. Слово від Видавництва / І. Ярембицький, І. Бачинський // Читальня. – 1893. – 23 січня.

13. Як любити дітей // Читальня. – 1894. – 6 листопада ; Про сухоти і туберкульоз Читальня. – 1894. – 21 лютого.
14. Заявленє // Читальня. – 1896. – 6 січня.
15. Романюк М. Українські часописи Львова (1848 – 1939) / М. Романюк, М. Галушко. – Львів : Світ, 2002. – Т. 2. 1901–1919. – 692 с.
16. Марко Вовчок (Посмертна згадка) // Письмо з «Просьвіти». – 1907. – Ч. 8 (серпень).
17. Вісті з «Просьвіти» // Письмо з «Просьвіти». – 1907. – Ч. 2 (лютий). – С. 15-16.
18. Запросини до передплати і співробітництво // Письмо з «Просьвіти». – 1909. – 20 січня. – С. 1-2.
19. Ювілейні торжества «Просьвіти» // Письмо з «Просьвіти». – 1909. – 20 січня. – С. 6-10.
20. В ювілейнім році Т. Шевченка // Письмо з «Просьвіти». – 1914. – Ч. 1 (січень). – С. 1-3.
21. Інструкція для Філій товариства «Просьвіта», ухвалена просвітньо-організаційною комісією і прийнята Головним Виділом // Письмо з «Просьвіти». – 1914. – Ч. 1 (січень). – С. 4-8.
22. Звіт з діяльності Головного Виділу Товариства «Просьвіта» в р. 1913 // Письмо з «Просьвіти». – 1914. – Ч. 4 (квітень). – С. 97-123.
23. Звіт бібліотеки Товариства «Просьвіта» у Львові за 1913 р. // Письмо з «Просьвіти». – 1914. – Ч. 5 (травень). – С. 135-137.
24. Проч з анафельбетизмом! (Відозва Головного Виділу Товариства «Просьвіта» у Львові до сільських читалень в справі заводження науки читання і писання, т.зв. курсів для неграмотних при читальнях «Просьвіти» // Письмо з «Просьвіти». – 1907. – Ч. 11 (листопад). – С. 1.
25. Інструкція для читалень «Просьвіти» в справі поборювання неграмотності // Письмо з «Просьвіти». – С. 2.
26. І. Крип'якевич. Інструкція для люстраторів читалень «Просьвіти» / І. Крип'якевич // Письмо з «Просьвіти». – 1910. – 20 січня. – С. 4-6.
27. Діяльність «Общества им. Михайла Качковського» (в часі від 16 вересня 1908 до 28 вересня 1909 р.) // Письмо з «Просьвіти». – 1910. – 20 марта. – С. 49-51.
28. З діяльності польських просвітніх товариств // Письмо з «Просьвіти». – 1910. – 1 серпня. – С. 200-205.
29. Зазив виділу «Жіночої громади» до руського жіноцтва (В справі закладання захоронок для сільських дітей). – Письмо з «Просьвіти». – С. 207.

Л.І. Шологон

Периодические издания общества «Просвита» как источник к изучению национально-культурного движения украинцев Галиции второй половины XIX – начала XX века

В статье анализируется содержание периодических изданий общества «Просвита», которые издавались на протяжении 70-х гг. XIX – начала XX века. Они дают возможность проследить за наиболее важными аспектами организационной и издательской работы общества, открытием библиотек «Просвиты». Также периодика общества является ценным источником для изучения национально-культурного движения украинцев Галиции в указанный промежуток времени, так как на ее страницах освещалась деятельность украинских культурно-просветительских организаций, издавались поэтические и художественные сочинения известных литераторов, статьи по поводу юбилейных дат выдающихся деятелей.

L.I. Shologon

Periodical Editions of the Society “Prosvita” as a Source of the History of the National Cultural Movement of Galician Ukrainians in the 2nd Half of the XIX and Early XX Century

The article provides the analysis of the content of periodical editions of the society “Prosvita” that was published in the 70-s years of the XIX and the beginning of the XX century. They allow to retrace the most important aspects of their organizing and publishing activities, inaugurations of “Prosvita” libraries. Also, periodicals of the society are a valuable source for study of the national cultural movement of the Galician Ukrainians in the given stretch of time, since the periodicals lighted up the activities of Ukrainians cultural and educational organization, published poetical works and belles-lettres of famous writers, articles to anniversaries of outstanding figures.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2012.